

В. І. Шинкарук] ; НАН України Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

11. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. – Кн. 1–2. – К. : Наук. думка, 1993. – 980 с.

Стаття надійшла до редколегії 06.03.2012

И. ДАВЫДЕНКО

СООТНОШЕНИЕ КОНЦЕПТОВ В КОНЦЕПТОСФЕРЕ «ВНУТРЕННИЙ МИР ЧЕЛОВЕКА»

В статье рассмотрены особенности реализации концептов душа, сердце, разум, дух как составляющих концептосферы «внутренний мир человека», определено ряд общих и отличительных признаков концептов, которые составляют основу анализируемой концептосферы.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, языковая картина мира, сакральная сфера, душа, сердце, разум, дух.

I. DAVYDENKO

CORRELATION CONCEPTS IN THE CONCEPT SPHERE “INNER WORLD OF A MAN”

Peculiarities of the concept ‘soul’, ‘heart’, ‘mind’, ‘spirit’ realization as the components of the concept sphere ‘inner world of a Man’ are observed in this paper; the line of common and different features of the analyzed concepts in the linguistic picture of the Ukrainians’ world is displayed.

Key words: concept, concept sphere, linguistic picture of world, sacral sphere, soul, heart, mind, spirit.

УДК 371. 134 (045)

Наталія ЗАХАРЧУК

ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПНИХ УЯВЛЕНЬ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджується роль та встановлюється значення стереотипів у процесі міжкультурної комунікації. Разом з тим подано аналіз їх впливу на перебіг комунікативної діяльності між представниками різних культур, а зокрема, на сприйняття партнерами по спілкуванню одне одного та інтерпретацію намірів співрозмовника. Підбрано ефективні засоби для подолання стереотипних уявлень у студентів, що сприятимуть успішній їх підготовці до міжкультурної комунікації.

Ключові слова: комунікативний бар'єр, міжкультурна комунікація, стереотип, стереотипне уявлення.

Нині важко знайти хоча б одну галузь діяльності, яка б не зазнала впливу культур інших етнічних спільнот і народів. Тому завданням професійної підготовки спеціалістів будь-якої сфери є формування у студентів системи гуманістичних цінностей, навчання їх міжнародної професійної взаємодії, створення можливостей для конструктивної міжкультурної комунікації з іноземними колегами. Провідною ідеєю для

майбутніх фахівців стає потреба в їх підготовці до здійснення міжкультурної комунікації, чому значною мірою перешкоджає невміння студентів подолати комунікативні бар'єри, серед яких значне місце ми відводимо стереотипним уявленням.

Досліджуючи окреслену проблему, ми схильні розглядати міжкультурну комунікацію як соціально-зумовлений багатогранний процес взаємодії представників різних культур з метою передачі та отримання інформації певного характеру й змісту (що визначається традиціями, етикетними нормами, звичаями, віруваннями, переконаннями та побутом певного етносу). Отже, учасники міжкультурної комунікації, використовуючи здобутки власної культури, систему цінностей і набуті знання часто оцінюють співрозмовника через призму цієї культури, використовуючи сформовані поколіннями стереотипи. Це відбувається тоді, коли комуніканти мають незначний досвід міжкультурних взаємодій або теоретично не достатньо підготовлені для такої діяльності.

Тому *мета* статті полягає у дослідженні ролі та встановленні значення стереотипів у процесі міжкультурної комунікації; аналізі їх впливу на перебіг комунікативної діяльності між представниками різних культур, а зокрема, на сприйняття партнерами по спілкуванню одне одного та інтерпретацію намірів співрозмовника; підборі ефективних засобів для подолання стереотипних уявлень у студентів, що сприятиме успішній їх підготовці до міжкультурної комунікації.

Учені-педагоги (Н. Волкова, І. Зязюн, А. Мудрик, І. Цимбалюк та ін.), соціологи та лінгвісти (Ф. Бацевич, Т. Грушевицька, В. Конецька, Г. Почепцов, С. Тер-Мінасова та інші) в процесі підготовки до міжкультурної комунікації акцент переносять на вивчення комунікативних бар'єрів і конфліктів між представниками різних культур та знання способів їх уникнення чи подолання. Вони вважають, що доцільним є класифікувати відповідні перешкоди в міжкультурній комунікації, наголосивши на їх універсальності: соціальні (рольова нерівність комунікантів); фізичні (неправильна організація фізичного простору, порушення особистого простору тощо); смислові (труднощі розуміння певних слів, висловів, мовних зворотів, фразеологізмів, без «еквівалентної та фонові лексики»; естетичні (невідповідність зовнішнього вигляду, міміки культурним традиціям комунікантів); емоційні (розбіжності в настрої, присутність невідповідних емоцій, що сприймаються носієм іншої культури як неповага); психологічні (негативні установки, стереотипні уявлення тощо) [2; 3].

Невміння подолати ці бар'єри, нестача досвіду призводить до неуспішної комунікативної взаємодії, що є суттєвим небажаним результатом. Тому ефективна міжкультурна комунікація буде відбуватися за відсутності основних перепон: припущення подібностей (про схожість усіх культур), мовних відмінностей, помилкових невербальних інтерпретацій, упереджень і стереотипів, прагнень дати оцінку, підвищеної напруги та тривожності [6].

Ми увагу зосередимо на дослідженні впливу саме стереотипів на процес підготовки студентів до міжкультурної комунікації. Що ж таке стереотип, і чи дійсно він є помилковим?

Оскільки дослідженням стереотипних тверджень та їх впливу на різні сфери суспільного життя займаються багато вчених, існує велика кількість визначень самого терміну. Наприклад, під стереотипом розуміють: схематичні, культурно-зумовлені картини світу, функцією яких є економія зусиль під час сприймання різних соціальних об'єктів та подій [4]; стійкі уявлення про риси, якості, можливості і поведінку людей [7]; відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта, що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистісного досвіду індивіду та уявлень, які прийняті у суспільстві [5]; звичне ставлення людини до якого-небудь явища, що склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду, складова частина установки, нерідко синонім застарілих та упереджених уявлень, пов'язаних із забобонами [1] тощо. Тобто, зрозуміло, що це стійке уявлення, що носить спрощений, узагальнений, нерідко поспішний характер, яке часто дозволяє мінімізувати особисті зусилля у подоланні інформаційного перевантаження або компенсації недостатньої інформаційної наповненості. Стереотипом може бути і певна думка чи ідея, яка сприймається як правдива без сумнівів та перевірки. Напр., «вся німецька техніка – найкраща за якістю».

Одною із основних причин виникнення стереотипів дослідники називають нестачу або дефіцит інформації, що цілком пояснюється історичним часом їх появи (сам термін з'явився на початку ХХ ст.) – відсутність можливості особисто дізнаватися про інші народи, їх культуру тощо, повна довіра суспільним поверхневим уявленнями, обмежені міжкультурні контакти і т.д. Нерідко в художній літературі ми спостерігаємо використання стереотипів для опису представників різних народів. Ще Л. Толстой писав: «Француз буває самовпевненим тому, що він вважає себе особисто, як розумом, так і тілом, надзвичайно привабливим як для чоловіків, так і для жінок. Англієць самовпевнений з тієї причини, що він є громадянином найуспішнішої в світі держави і тому, що, як англієць, знає завжди, що йому потрібно робити, і знає, що

все, що він робить, без сумніву, добре. Італієць самовпевнений тому, що він схвильований і забуває легко і себе й інших. Росіянин самовпевнений саме тому, що він нічого не знає і знати не хоче... Німець самовпевнений тому, що він вірить, що знає науку, яку він сам і придумав, але яка для нього абсолютна істина» (переклад мій. – Н. З.) [8, с. 36–37].

Проте, чи так поширені стереотипи сьогодні, коли для кожного відкритий доступ для будь-якої інформації через Інтернет? І які тоді причини для існування стереотипів?

Для з'ясування якості підготовки студентів до міжкультурної комунікації і визначення рівнів загальних знань майбутніх фахівців про міжкультурну комунікацію та готовність їх використовувати в професійній діяльності, а таким чином про популярність стереотипів сьогодні, було проведено анонімне анкетування студентів I–V курсів. Для цього ми обрали понад 500 студентів з чотирьох вищих навчальних закладів у різних містах України: Національний авіаційний університет (м. Київ), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Львівський національний університет імені Івана Франка та Житомирський державний технологічний університет. Результати анкети виявили позитивне ставлення до здійснення міжкультурної комунікації в межах професійної діяльності. Загалом усі опитувані погодилися, що міжкультурна комунікація важлива для їх професійного росту, але лише 7,4 % змогли ґрунтовно пояснити, як і чому саме міжкультурні комунікативні вміння необхідні для їх майбутньої професії.

Термін «міжкультурна комунікація» виявився досить складним для студентів, оскільки лише 46,7 % змогли дати йому визначення: спілкування між представниками різних культур – приблизно 38,7 %, «способи та вміння спілкуватися з різними людьми» – близько 5,1 % та володіння іноземною мовою – майже 2,9 %. Тобто, відповідно, в основному 28,8 % визначило знання культури як необхідну умову для успішної міжкультурної комунікації (5,3 % – знання мови, 13,4 % – знання мови та культури).

Популярність стереотипних уявлень серед молоді та схильність студентів їх використовувати ми визначали за, умовно назвемо, пізнавально-культурологічним критерієм на підставі наступних показників: знання про культурні особливості народів, звичаї, традиції, етикетні норми тощо; знання структури і змісту міжкультурних комунікативних процесів; осмисленість і вибірковість у підборі значущої інформації для міжкультурної комунікації. До цього критерію належить інтегрована система культурологічних, психологічних, соціологічних, етико-естетичних і фахових знань.

Для вирішення поставленого завдання розроблено й проведено анкетування, яке мало на меті з'ясувати знання студентів щодо сутності міжкультурної комунікації, структури й змісту комунікативних процесів, етнічних норм, прийнятих у різних суспільствах. Анкета містила найпоширеніші стереотипні твердження щодо культурних особливостей народів, комунікативних норм та їх відображення в мовній поведінці. Наприклад, «Існують універсальні норми для прийнятої комунікативної поведінки в межах однієї країни», «Якщо людина вивчає літературну мову іншої країни, їй не потрібно знати її діалекти», «У більшості випадків діти з бідних сімей не можуть так добре спілкуватися, як діти середнього класу населення», «В основному, люди, котрі розмовляють однією мовою, є членами однієї культурної групи», «Культура проявляється виключно через вербальну поведінку її представників», «Зазвичай культура та раса означають те саме», «Наявність однієї культурної групи загалом виключає існування іншої», «Культурні риси мають генетичне коріння» тощо.

Хоча твердження мали комбінований характер, проте результати визначалися за кількістю негативних відповідей, оскільки одним з чинників, які впливають на рівень готовності до міжкультурної комунікації, є недовіра студентів до будь-яких упереджень та стереотипів щодо представників інших культур. Відповідно, чим вище рівень підготовки студента до міжкультурної комунікації за пізнавально-культурологічним критерієм, тим більшу кількість негативних відповідей він дасть. Результати визначення рівнів підготовки майбутніх спеціалістів до здійснення міжкультурної комунікації та прагнення до уникнення стереотипів у комунікативній діяльності за пізнавально-культурологічним критерієм подано в таблиці 1.

Отже, найбільше труднощів у студентів виникло при відповідях щодо правдивості стереотипних тверджень, що засвідчує середнє значення загального показника пізнавально-культурологічного критерію: на низькому рівні – 58,83 %, на середньому – 31,75 %, на високому рівні – лише 9,42 % опитаних.

Якими ж причинами можна пояснити значну кількість майбутніх фахівців, які з легкістю піддаються вірі щодо стереотипних тверджень? Результати спостереження та опитування студентів дозволили нам виділити найпоширеніші причини цього явища, серед яких наступні: 1) відсутність розуміння різниці між поняттями стереотип та асоціативними уявленнями; 2) недостатність інформації або дефіцит знань в окремих аспектах навчальної діяльності; 3) недооцінювання ролі самоосвіти у процесі становлення особистості фахівця; 4) недостатність зв'язків між теоретичними знаннями та практичним досвідом;

5) недостатність схильності до розвитку креативного мислення, аналітичного підходу до інформації, здатності до інновацій;
 6) відсутність міжнародного чинника (академічні обміни, вивчення окремих курсів у інших країнах, спільні міжнародні проекти тощо);
 7) недостатня комунікативна сенсибілізація та низький рівень соціальної активності та інші.

Таблиця 1

**Рівні підготовки студентів до здійснення міжкультурної комунікації
та уникнення стереотипів у комунікативній діяльності
за пізнавально-культурологічним критерієм**

Показники пізнавально-культурологічного критерію	№ зап.	Кількісні та якісні показники					
		Рівні підготовки					
		Низький		Середній		Високий	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Знання про культурні особливості народів, їх звичаї, традиції, етикетні норми тощо	1	283	55,08	175	33,94	56	10,98
	2	273	53,05	154	29,88	87	17,07
	3	355	69,11	118	22,97	41	7,92
	C ₃ A		59,08		28,93		11,99
Знання структури й змісту міжкультурних комунікативних процесів	4	278	54,08	180	34,96	56	10,96
	5	294	57,11	169	32,93	51	9,96
	6	324	63,01	160	31,10	30	5,89
	C ₃ B		58,07		33,00		8,93
Осмисленість у підборі значущої інформації для міжкультурної комунікації	7	288	56,10	190	36,99	36	6,91
	8	303	58,94	185	35,98	26	5,08
	9	324	63,01	139	27,03	51	9,96
	C ₃ B		59,35		33,33		7,32
Середнє значення загального показника обраного критерію			58,83		31,75		9,42

З огляду на складність проблеми, ми пропонуємо збагатити навчальний матеріал відповідною інформацією та урізноманітнити методи одностороннього подання матеріалу (лекція, доповідь, пояснення), методи активізації слухачів (бесіда, дискусія, диспут) використанням елементів пошукової спрямованості. Це дасть можливість студентам не лише збагатити свої знання відповідною інформацією, але й залучити їх до аналізу отриманого матеріалу, а тим самим для подолання віри у стереотипні твердження. Наприклад, варте уваги і використання фокуруючих завдань, тобто, наукових, проблемних завдань, які допоможуть студентам встановити відмінність між загальними помилковими твердженнями та асоціативними уявленнями. Можна використовувати для парної або групової роботи: студентам відводиться дві хвилини, щоб самостійно розподілити (відокремити) найпоширеніші стереотипи від загальних асоціацій щодо культур тих чи інших країн. Згодом поділитися своєю думкою з партнером. Нарешті, трьом-чотирьом

парам пропонується працювати з навчальною групою. Цим самим забезпечується як комунікативна, так і мисленнєва активність усіх студентів, і з'являється стимул для обмірковування, обговорення.

Так, пропонується відрізнити наступні твердження:

- в Індії споживають велику кількість прянощів (коріандру, кмину, гвоздики, кардамону тощо);
- індійці завжди і всюди співають, що б вони не робили;
- американці відрізняються жорстоким прагматизмом і завжди прагнуть матеріального достатку;
- японці не відрізняються один від одного;
- найбільш відомою культурною традицією в Японії є чайна церемонія тощо.

Ще одним завданням, що допоможе у подоланні стереотипів, є наступне: студентам спочатку пропонують здійснити мозкову атаку, визначивши, що вони знають про специфіку тієї чи іншої країни. Згодом за допомогою викладача вони шукають і з'ясовують для себе, що саме їм потрібно знати для здійснення успішної комунікативної взаємодії з її представниками, і які з їхніх знань є неупередженими, і не мають характеру соціального очікування. Зрештою після дослідницької роботи перед студентами ставиться завдання скласти список того, про що вони дізналися.

Використання цих методів у навчальному процесі підсилює та оптимізує пізнавальну функцію. Поряд з класичними методами навчання для підготовки студентів можемо використовувати й спеціально адаптовані професійно-спрямовані форми роботи, метою яких є залучення до аналізу й аргументації своїх рішень, передбачення та прогнозування кінцевого результату своєї діяльності й діяльності партнерів по комунікації.

Ми вважаємо за доцільне тут використовувати ігрові технології (ділові, рольові, ситуативно-рольові, інтерактивні), різноманітні вправи (ситуаційні, мотиваційні, комунікативно-організаційні, саморозвиваючі ситуації, пошукові), діалогічно-дискусійні (мозкова атака, розмовні буз-групи, суперечки, есе, круглий стіл, засідання експертної групи, дебати, судове засідання) тощо.

Важливим елементом є спільне або кооперативне навчання, яке носить комунікативну забарвленість, активізує студентів через залучення конструктивного мислення, підвищення професійної мотивації, соціального розвитку. Студенти проявляють ініціативу, генерують ідеї, змінюють, удосконалюють, поєднують уже набуті знання, відбувається активізація їхньої діяльності, спонукання на креативні, творчі рішення.

Ефективним може виявитися й використання вправ на розвиток умінь спостерігати, виділяти основне, розрізняти типові культурні особливості та індивідуальні прояви. Метою таких завдань є демонстрація самостійного творчого підходу до аналізу культурних особливостей різних народів, готовності використовувати отримані знання в процесі майбутньої професійної діяльності. Важливим завданням для педагога тут є створення умов для переносу засвоєних знань в нові ситуації за межами аудиторії.

Здійснення цього проходить як на практичних заняттях, так і в позааудиторній роботі (English speaking club, дискусійний гурток «Моя думка», співпраця з іноземними колегами на семінарах, міжнародних конференціях, за допомогою Інтернету тощо). Наведемо декілька прикладів таких завдань.

Завдання *Кореспондент* – унікальна можливість отримати знання та корисну інформацію від представника іншої культури, що вимагає ретельної та всебічної підготовки з боку студента (розшифровка, редагування одержаних даних). Ймовірним завданням для інтерв'ю може бути з'ясування в студентів по обміну (іноземців), відмінних і спільних рис представників двох країн – рідної і України. Отримана інформація аналізується, презентується колегам, обговорюється.

Отже, одним із ключових моментів у процесі підготовки майбутніх спеціалістів до міжкультурної комунікативної діяльності є подолання різноманітних комунікативних бар'єрів, що перешкоджають її здійсненню. До найскладніших та найпоширеніших ми відносимо стереотипні уявлення, які є простішими, ніж реальність, носять помилковий характер, і їх подолання вимагає особливих зусиль як викладачів, так і студентів, що потрібно пам'ятати у навчальному процесі, а тому і застосовувати відповідні завдання, форми та методи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – 746 с.
2. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : навч. посібник / Н. П. Волкова ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2002. – 90 с.
3. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П. Н. Донец. – Х. : «Штрих», 2001. – 386 с.
4. Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
5. Махній М. Етноеволюція : Науково-пізнавальні нариси / М. Махній. – К. : Vloх.ua, 2009. – 245 с.

6. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. – СПб. : Питер, 2003. – 720 с.

7. Павлюк Л. Гендерні стереотипи і гендерна чутливість комунікації // Медіакритика. – 2004. – № 1. – С. 24–28.

8. Толстой Л. Н. Война и мир / Л. Н. Толстой. – М. : Просвещение, 1981. – Т. 3. – 318 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.03.2012

Н. ЗАХАРЧУК

СРЕДСТВА ПРЕОДОЛЕНИЯ СТЕРЕОТИПОВ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье исследуется роль и устанавливается значение стереотипов в процессе межкультурной коммуникации. Вместе с тем дан анализ их влияния на ход коммуникативной деятельности между представителями различных культур, а в частности, на восприятие партнерами по общению друг друга и интерпретацию намерений собеседника. Подобраны эффективные средства для преодоления стереотипных представлений у студентов, что будет способствовать успешной их подготовке к межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативный барьер, межкультурная коммуникация, стереотип, стереотипное представление.

N. ZAKHARCHUK

THE MEANS OF OVERCOMING STEREOTYPES IN THE PROCESS OF PREPARING STUDENTS FOR CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

The article studies the role and meaning of stereotypes in the process of crosscultural communication. However, it gives the analysis of their impact on the course of communication between different cultures, and in particular on the perception of the communication partners each other and the interpretation of the interlocutor's intentions. The effective means to overcome stereotypes in students that will help them prepare for successful intercultural communication are suggested.

Key words: communicative barrier, cross-cultural communication, stereotype.

УДК 811.161.2'373.45

Ольга КАЦІМОН

СПІЛЬНІ ЛЕКСИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ У ТВОРАХ І ЛИСТАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА РЕЄСТРІ «СЛОВАРЯ ЧУЖИХ СЛІВ» ЗЕНОНА КУЗЕЛІ І МИКОЛИ ЧАЙКОВСЬКОГО (1910)

У статті проаналізовано спільні лексичні елементи у листах і творах Ольги Кобилянської та реєстрі «Словаря чужих слів» Зенона Кузелі і Миколи Чайковського (Чернівці, 1910). Визначено, що найбільшу групу становлять германізми, латинізми, полонізми, румунізми, гунгаризми, характерні для західноукраїнського вжитку початку ХХ ст.

Ключові слова: О. Кобилянська, «Словар чужих слів» З. Кузелі і М. Чайковського, запозичення, германізми, латинізми, полонізми, румунізми.

Дослідження мови творів Ольги Кобилянської здебільшого стосувалися суто стилістичних оцінок, а таким аспектам, як лексика й фразеологія в наукових працях приділялося значно менше уваги [9,